

FİNLANDİYA TATAR AĞIZLARINDA FİNCENİN ETKİSİ*

Uluhan ÖZALAN**

Öz: Özellikle ticarî sebeplerle yapılan göçlere bağılı olarak Amerika, Avustralya, Japonya, İsveç gibi farklı ülkelerde Tatar azınlıkları ortaya çıkmıştır. Tatar azınlığının görüldüğü ülkelerden biri de Finlandiya'dır. 19. yüzyılın sonlarından başlayarak Nijniy Novgorod vilâyetinin Sergaç bölgesindeki Mişer köylerinden Finlandiya'ya gelen Tatar tüccarlar, daha sonra ailelerini de yanlarına alarak buraya yerleşmişlerdir. Geçen bu süre içinde dilleri ve kültürlerinin diğer unsurlarının gelişimini etkileyen farklı süreçlerden geçen topluluk günümüzde yoğun bir şekilde Fin dili ve kültürünün etkisi altındadır. Bu çalışmada, Fincenin Finlandiya Tatar ağızlarındaki etkisi Johanson'un "Kod Kopyalama Modeline" göre değerlendirilecektir. Ayrıca Tatarca'nın Finlandiya'daki bugünkü durumunu belirleyen sosyal faktörler de ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: Finlandiya Tatar ağızları, Fince, dil ilişkileri, kod kopyalama

The Influence of Finnish on the Dialect of Finland Tatars

Abstract: Tatar minorities have appeared in different countries such as the USA, Australia, Japan and Sweden as a result of migrations on commercial grounds. Among these countries where a Tatar minority appeared is Finland. Tatar merchants came to Finland from Mişer villages of Sergaç, Nizhny Novgorod Province in the beginning of 19th century. Afterwards, bringing their families together with them, they settled in Finland. In the course of time, they experienced different processes which affected the development of their language and other elements of the culture. In the present paper, the influence of Finnish on the dialect of Finland Tatars has been analyzed on the basis of Code Copying Model developed by Lars Johanson. Besides, the social factors that decide the present status of the Tatar language in Finland are examined.

Key words: The dialect of Finland Tatars, Finnish, language contacts, code copying

Giriş

Finlandiya'ya Tatarlar ilk olarak askerî maksatlarla, Finlandiya'nın Rusya'ya bağılı olduğu dönemde gelmişlerdir. Bu dönemde Finlandiya'ya asker olarak gelen Tatar ve diğer Türk topluluklarına dair kayıtlar Suomenlinna adasında görevli askerî imamların kayıtlarında yer almaktadır. Bu askerlerin sayılarının 1812-1836 arasında en az 121, 1833-1835 arasında ise 44 olduğu tahmin edilmektedir. Bugünkü Finlandiya Tatarlar Topluluğu ise daha çok 1870'ten sonra Finlandiya'ya ticaret amacıyla gezici tüccar olarak Nijniy Novgorod vilâyetinin Sergaç ilçesindeki köylerden gelen Mişer Tatarlarına dayanmaktadır.

19. yüzyılın sonlarına doğru Finlandiya'daki etnik çeşitlilik artmaktaydı ve o dönemde Tatar ve Yahudi tüccarlar yeni geldikleri bu ülkenin sosyal hayatında yerlerini almaya başlıyorlardı. Tatarlar dillerinin Finceyle benzer ses ve şekil yapısından dolayı yeni geldikleri ülkenin dilini kolaylıkla edinmeye başladılar. Ticaretle uğraşan bu Tatarlar yerel halk tarafından çoğunlukla hoş karşılanırsa da zaman zaman tepkilerin de olduğu bilinmektedir¹. Başlangıçta Finlandiya'ya yalnız gelen bu

* Başta Kadriye Bedretdin ve Okan Daher olmak üzere, beni topluluklarının bir üyesi gibi kabul eden, her zaman güler yüzle karşılayan Finlandiya Tatarlarına şükranlarımı sunarım.

** Dr., Helsinki Üniversitesi, Helsinki / FİNLANDİYA. E-posta: uluhan.ozalan@helsinki.fi, ORCID ID: 0000-0002-9865-6010.

¹ O dönemde Fin basında Tatarlara karşı alaycı bazı karikatürler ve olumsuz haberler de yayımlanmıştır (Elmgren 2020).

tüccarlar daha sonra ailelerini de getirmişler ve Helsinki başta olmak üzere Terijoki, Kotka, Tampere, Turku şehirlerine yerleşmişlerdir. Sayıları 1932’de 700, 1970’te 832, 1978’de 938 olarak tespit edilmiştir. Ancak bu tarihten sonra sayıları düşmeye başlamıştır (Halén-Martikainen 2015: 86-97). Bugün Finlandiya’daki Tatar nüfusunun 600 civarında olduğu bilinmektedir. Tatarların Finlandiya’ya gelişi, buradaki sosyal hayatları, kurdukları topluluklar vs. başka çalışmalarda ele alındığı için burada konunun ayrıntılarına girilmeyecektir. Konuyla ilgili olarak Leitzinger 2006, Küçük 2012, Halén-Martikainen 2015, Belyaev 2019’a bakılabilir.

Etnik toplulukların kimliklerini koruma ve geliştirme konusunda dillerinin son derece önemli bir yer işgal ettiği vurgulanan bir durumdur. Finlandiya’daki resmî azınlıklardan biri olan Tatarların da dillerini kuşaktan kuşağa aktararak kültürlerini yaşatmada başarılı oldukları söylenebilir. Tatarlar Finlandiya’ya ilk geldikleri dönemlerde dillerini korumaları için oldukça elverişli bir ortam vardı. Gelen ilk kuşak Finceyi iş için yerli halkla temas ederken kullanıyor, bunun dışında sosyal hayatlarında daha çok topluluğun diğer üyeleriyle birlikte oldukları için Tatarca’yı etkin bir şekilde konuşuyorlardı. İlk kuşaklarda ailelerin Tatarca konuşması dilin bu yeni ülkede korunması bakımından oldukça önemli olmuştur. Ayrıca yine ilk kuşaklarda annelerin çocuklarını kendileri yetiştirmeleri, iş hayatına henüz katılmamış olmaları da dilin korunması ve aktarılması bakımından oldukça etkili olmuştur. Finlandiya’da Tatarcanın korunması ve geliştirilmesi için bir diğer önemli gelişme ise 1920’lerde Rusya sınırının kapanması olmuştur. Bu dönemde Finlandiya’ya gelen Sadri Maksudi Arsal, Abdullah Battal Taymas, Ayaz İshaki, Zeki Velidi Togan, Musa Carullah Bigiyev gibi önemli aydınlar buradaki Tatar topluluğunun dillerine ve kültürlerine karşı tutumlarının gelişmesine yardımcı olmuşlardır. Bu dönemlerde yine Finlandiya Tatar topluluğunun aktif bir kültür hayatı olması, kitap ve dergilerin basılması, etkin bir şekilde yürütülen din derslerinin ana dilde yapılması ilk kuşaklarda dilin ve kültürün diğer unsurlarının korunmasına yardımcı olmuştur. Rusya ile sınırların kapalı olması sonucunda anayurtlarındaki akrabalarıyla bağlantılarının kopması Tatarcanın Finlandiya’daki seyri bakımından başka bir dönüm noktasıdır. Böylece, Finlandiya Tatar ağızları bu dönemde Rusçanın etkisi altında kalmamıştır², ayrıca geldikleri topraklardaki yakınlarıyla temas kuramayan Finlandiya Tatarları daha çok Türkiye ile ilişki içinde olmuşlardır. Bu süreçte, Türkiye’den gelen imamlar ve öğretmenlerin de etkisiyle Finlandiya Tatar ağızlarına Türkçeden kelimeler girmeye başlamıştır. Finlandiya’da Tatarcanın gelişmesi üzerinde etkili olan bir diğer etken ise Fin devleti ve toplumunun azınlıklara karşı olumlu tutumudur. Sovyet Rusya’da Türk dilleri konuşan diğer toplulukların yaşadığı sıkıntılar göz önünde bulundurulunca Finlandiya Tatarlarının dilleri ve kültürleri bakımından oldukça elverişli bir ortamda bulunduğu açıktır. Küçük bir azınlık için hiç de azımsanmayacak bir yayıncılık faaliyetinin olması³, topluluk binasında Tatarca ve din dersleri yürütebilmeleri, hatta kendi okullarını açabilme olanağına sahip olmaları (*Suomen Turkkilainen Kansakoulu*), konserler, şiir geceleri, çay geceleri gibi sosyal aktiviteler Tatarcanın burada korunmasında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında etkili olmuştur. Dilin ve kültürün korunmasına dair bu adımların atılabilmesinin temelinde Finlandiya Tatar topluluğunun ekonomik bakımdan güçlü bir azınlık olması da yatmaktadır. Finlandiya

² Finlandiya Tatar ağızlarının Rusçanın etkisinin altında kalmamasına dair tespitler ve değerlendirmeler için bk. Wertheim 2003: 94

³ bk. Halén 1980

Tatarları dördüncü kuşaktan itibaren Fince eğitim yapan okullara devam etmeye başlamışlar, ayrıca annelerin de iş hayatına katılmaya başlamasıyla evde çocukların anadillerini öğrenme olanakları azalmaya başlamıştır. Fin toplumuna entegrasyonun hız kazandığı bu dönemde Tatar topluluğunun bireylerinin ticaret dışında akademisyenlik, doktorluk, öğretmenlik gibi alanlarda da çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla özellikle dördüncü kuşaktan sonra Tatarca üzerindeki Fince etkisi hissedilir derecede artmaya başlamıştır. İlk olarak kelime alıntılama ile sınırlı kalan bu etki sonraki yıllarda Tatarcanın söz dizimi, fonolojisi ve morfolojisi üzerinde de görülmeye başlanmıştır. Özellikle 1970'lerde Rusya'daki Tatarlarla ilişkilerin yeniden kurulması kültür bakımından önemli bir gelişme olmakla birlikte Fincenin Tatarca üzerindeki etkisinin artmasına engel olmamıştır. Ayrıca son dönemlerde Tatarların topluluk dışından kişilerle evlenmesi, düşük doğum oranı gibi sebepler Tatarcanın Finlandiya'da korunması ve yaşatılmasını zorlaştıracak etkenlerdir. 2000'lerde topluluk dışından kişilerle yapılan evliliklerin iyice artması iki kültürlülüğü hızlandırmış ve Fincenin Tatarca üzerinde etkisi yine belirgin bir biçimde artmaya başlamıştır (Belyaev 2019: 245-247). Bugün topluluğun yaşlı bireyleri dahi bir araya geldiklerinde zaman zaman Fince konuşmaktadır. Gelinek noktada ise Tatarcanın Finlandiya'daki geleceğinin ciddi olarak risk altında olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda geçirdiği aşamaları ve bugünkü durumunu açıklamaya çalıştığımız Finlandiya Tatar ağızları üzerine yapılan önemli bazı çalışmalar vardır. Bunlardan ilki 1974 yılında Finlandiya Tatar topluluğunun bir üyesi olan Feride Nizametdin tarafından hazırlanmıştır⁴. Y.M. Ahmetova tarafından Kazan Pedagoji Üniversitesinde 2004 yılında tez olarak hazırlanan *Говор татар Финляндии (В сравнительно-историческом аспекте)* başlıklı çalışma daha sonra 2009 yılında kitap olarak da basılmıştır⁵. Konuyla ilgili bir diğer çalışma A. Yusupova tarafından 2018'de yayımlanmıştır⁶. Finlandiya Tatar topluluğunun üyeleriyle yaptığımız görüşmelerde elde ettiğimiz verilerin bir kısmı önceki çalışmalarla örtüşmekle birlikte, bu çalışmalarda tespit edilemeyen ve Finlandiya Tatar ağızlarında son yıllarda görülmeye başlayan Fince bazı kopyalar eldeki çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca bu veriler Lars Johanson'un *Kod Kopyalama Modeli* çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi ve Önemi

Araştırmada kullandığımız veriler büyük oranda, 2018 ve 2019 yıllarında Finlandiya Tatar topluluğundan 15 bireyle yaptığımız görüşme kayıtlarından elde edilmiştir. Bundan başka, özellikle topluluğun düzenlediği sosyal aktivitelerde sohbet sırasında duyduğumuz standart dışı kullanımlar da not edilmiştir. Kayıtlar deşifre edilerek standart kullanımdan sapmalar tespit edilmiş, daha sonra bunların Fincenin etkisine bağlı olarak gelişip gelişmediğini anlamak için Fince eşdeğerleriyle karşılaştırmalar yapılmıştır. Daha sonra elde edilen veriler Lars Johanson'un

⁴ Nizametdin, F. (1974). Havaintoja Suomen Tataarien Kielesta. Altaillaisen Kielen-Tutkimuksen Proseminaari. Helsingin Yliopisto.

⁵ Ахметова, Я. М. (2009). Сравнительно-историческое исследование языка татар Финляндии. Казань: Казанский Государственный Энергетический Университет.

⁶ Yusupova, A. (2018). Göçmen Tatarların Dili (Finlandiya'da Yaşayan Tatarların Dili Örneğinde). XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 25-28 Eylül 2018 Varşova. (ed.) A. Doğan, R. Özyürek, A. Celepoğlu, Y. Dinç Kurt, K. Üstün. Ankara: Meteksan Matbaacılık, 490-494. Bu çalışmanın kaynaklar bölümüne bakıldığında konuyla ilgili önceki çalışmaların görülmediği anlaşılmaktadır.

geliştirdiği *kod kopyalama modeline* göre göre değerlendirilmiştir⁷. Çalışmada öncelikle Fincenin yapısal özellikleri sunularak bunların Tatarca dil ilişkileri bakımından ne derece *çekici* olabileceği tartışılmıştır. Daha sonra Finceden Tatarcaya yapılan genel ve seçilmiş kopyalar, *Fonolojik kopyalar*, *Birleşim kopyaları*, *Biçimbirim kopyaları* başlıkları altında değerlendirilmiştir. Ayrıca, Finceden Tatarcaya kopyaları etkileyen sosyal faktörler de tartışılmıştır.

Türk dil ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar yoğunluklu olarak Türkçe-Farsça, Türkçe-Moğolca, Türkçe-Rusça ilişkileri gibi uzun bir etkileşim geçmişine dayanan ilişkileri konu almaktadır. Son dönemlerde ise özellikle Avrupa'daki göçmen Türklerin dillerinin yapısal olarak farklı bazı dillerle etkileşiminin sonuçları da araştırılmaktadır. Tatarca-Fince dil etkileşiminin bu bağlamda özel yönü ise, yapısal olarak benzer diller arasında⁸, nispeten kısa bir sürede içinde etkileşimin ne dereceye kadar ulaşabileceğinin örneğini vermesidir. Ayrıca, yukarıda da değinildiği gibi, Tatarca Finlandiya'da, Avrupa dilleriyle son yıllarda temas eden Türk dillerinden çok farklı bazı süreçler yaşamıştır. Farklı sosyal etkenlerin dil ilişkileri ve bunların sonuçları üzerindeki etkileri bakımından da Tatarca-Fince ilişkileri özel bir alan oluşturmaktadır.

1. FİNCENİN TİPİK ÖZELLİKLERİ

Fince, ünlü uyumu, hâl kategorisi, yapım ve çekim morfolojisinin son eklerle sağlanması, sontakıların bulunması, cinsiyet kategorisinin olmaması vs. gibi özellikleriyle “Altay dilleri” tipolojisinin temel niteliklerine sahiptir. Wiedemann (1838: 7-14) bu dillerin ayırt edici özelliklerini on dört madde hâlinde sıralar;

1. Ural-Altay dillerinde ses uyumu vardır.
2. Cinsiyet kategorisi yoktur.
3. Artikeller yoktur.
4. Çekim eklerle yapılıdır.
5. İsim çekiminde iyelik ekleri kullanılır.
6. Fiil şekilleri zengindir. Etken, edilgen, işteş çatı kategorileri için ekler kullanılır.
7. Öntakılar yerine sontakılar kullanılır.
8. Sıfatlar isimlerden önce gelir.
9. Sayı sözlerinden sonra isimler çokluk ekini taşımaz.

⁷ Kod kopyalama modeli ve ilgili terimler için bk. Johanson 2017. Ayrıca, dil ilişkilerini betimlemek için kullanılabilecek Frans van Coetsem'in geliştirdiği “transfer teorisi” gibi başka teorik çerçeveler de vardır. Ancak özellikle Türk dil ilişkileri temelinde şekillendiği için Johanson'un *kod kopyalama modeli*'ni kullanmayı tercih ettik.

⁸ Ural dilleri ve Türk dilleri arasındaki temaslar tipolojik benzerliklerin ortaya çıkaracağı sonuçlar bakımından önemlidir. Bu konuda yapılan bazı çalışmalar; Räsänen, M. (1920), *Die Tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen*, Helsinki.; Räsänen, M. (1923), *Die Tatarischen Lehnwörter im Tscheremissischen*, Helsinki.; Róna-Tas, A. (1988). *Turkic Influence on the Uralic Languages*. D. Sinor (Ed.), *The Uralic Languages: Description, History, and Foreign Influences* içinde. Leiden; New York: Brill.; Hesselbäck, A. (2005) *Tatar and Chuvash code-copies in Mari*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.; Durmuş, O. (2012). *Çuvaş Mari Dil İlişkilerine Genel Bir Bakış I: (Çuvaşçanın Mariceye Etkisi)*, Türk Moğol Araştırmaları Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı, (Ed.) Bülent Gül, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2012, s. 1-5.; Öner, M. (2011). Fincedeki Türkçe Alıntılar. *Türkçe Yazılar*'ın içinde. İstanbul: Kesit Yayınları. 415-425.

10. Karşılaştırma çıkma hâli ile yapılıdır.

11. Yardımcı fiil olarak sahip olmak anlamındaki fiiller yerine “olmak” fiili kullanılır.

12. Fiillerin olumsuz şekilleri vardır.

13. Soru eki mevcuttur.

14. Cümleler arasındaki bağlantı bağlaçlardan daha çok zarf-fiil ekli yapılarla kurulur.

Bu bakımdan Fince ve Tatarca arasında benzerlik gösteren birçok yapısal özellik vardır. Ancak, Fincenin Hint-Avrupa dil ailesinin bir üyesi olan İsveççe ile yoğun temasının sonucunda, özellikle söz dizimi alanında bazı temel nitelikleri değişmiştir. Fin-Ugor dillerinde temel söz dizimi sırası, Altay dilleri tipolojisine koşut olarak Özne-Nesne-Yüklem olmasına rağmen, Fincede bugün baskın olan söz dizimi Özne-Yüklem-Nesne biçimindedir. Birleşik cümle yapılarında İsveççeden kopyalanan bağlaçların da kullanıldığı temel cümle+yan cümle dizimi, temel cümleden önce gelen fiilimsili yan cümle yapısının yerini almıştır. Diller arasındaki yapısal benzerliklerin görece çekiciliği arttırdığı (Johanson 2007: 61) göz önünde bulundurulunca, Finceden Tatarcaya kopyalama süreçlerinin, herhangi bir Hint-Avrupa diliyle olan dil ilişkilerine bağlı olarak gerçekleşecek kopyalara göre daha elverişli bir zemin üzerinde bulunduğu söylenebilir. Johanson’un Türkçenin tipik özellikleri (2007: 37-47) başlığı altında verdiği birçok niteliğe Fincenin de sahip olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda, Fincenin tipik özellikleri şunlardır;

1.1. Bitişken Yapı Fincenin morfolojik yapısı büyük oranda bitişkendir. İsim ve fiil morfolojisinde bağımlı biçimbirimler görev üstlenir. İsim gövdelerine çokluk eki, hâl ekleri, iyelik ekleri eklenebilir. Fiil gövdeleri de zaman, çatı, kip, kişi kategorileri bakımından çekime girebilir. Dil ilişkilerinde analitik yapıların bitişken yapılara göre daha çekici olduğu bilinmektedir. Ancak, Fince ve Tatarcanın bitişken yapı özellikleri bakımından koşut olması kopyalamayı kolaylaştıran bir etkidir. Çalışmada Finceden Tatarcaya genel kopyalanan bağımlı bir biçimbirim tespit edilmemiştir, ancak seçilmiş kopyalanan bağımsız görevli biçimbirimlerin olduğu görülmüştür.

1.2. Sonekler Fince bilindiği gibi sondan eklemeli bir dildir.

auto “araba”, *auto-ssa* “araba-da”, *auto-si* “araban” *auto-i-ssa* “arabalarda”, *auto-i-ssa-si* “(senin) arabalarında”

Fince ve Tatarca arasında eklerin sıralaması farklı olabilmekle birlikte (Fince ekleşme dizisinde hâl eki iyelik ekinden önce gelir) iki dilin son eklere sahip olması, temasa bağlı olarak bazı eklerin seçilmiş olarak Tatarcaya kopyalanmasını kolaylaştırmıştır. Bu doğrultuda Finlandiya Tatar ağızlarında birtakım fiillerin tamlayıcılarıyla arasındaki ilişkiyi kuran hâl ekleri, Fince modeline göre yeniden biçimlenmiştir.

1.3. Eklerin Art Arda Sıralanması Türk dillerinde olduğu gibi, Fincenin morfolojik yapısında da yapım ve çekim süreçleriyle ilgili işlevleri karşılamak için kesin sınırlarla birbirinden ayrılan ekler art arda sıralanır. Kelime gövdeleri üzerindeki eklerin kolayca parçalanabilmesi ve yerine getirdiği işlevlerin tespit edilebilmesi bir *şeffaflık* oluşturur.

lähte-vä-mme “gidişimiz, gideceğimiz” (*lähteä* “ayrılmak, yola çıkmak”, -*vä* “sıfat-fiil eki”, -*mme* “çokluk 1. kişi iyelik eki”);

He sano-i-vat “Onlar söylediler” (*He* “onlar” *sanoa* “söylemek”, *-i* “geçmiş zaman eki”, *-vat* “çokluk 3. kişi eki”)

Sinä-kö tul-i-t? “Sen mi geldin?” (*Sinä* “sen”, *-kö* “soru eki”, *tulla* “gelmek”, *i-* “geçmiş zaman eki”, *-t* “teklik 2. kişi eki”)

1.4. Sınırlı ve Önceden Kestirilebilir Ek Varyasyonu “Altay dilleri” tipolojisinin birçok özelliğini taşıyan Fincede isim ve fiil kategorileri arasındaki geçişler, düzenli olarak eklerle sağlanır. Bu kategorilerinin her birinin alabileceği ekler belirlidir. Ünlü uyumuna bağlı olarak eklerin farklı alt şekilleri görülür. Sınırlı sayıdaki ek varlığı ve bu eklerin belirli dizim ilişkilerine bağlı olarak çoğunlukla kurallı bir şekilde isim ya da fiil tabanlarına eklenebilmesi Fince için çekici özellikler olması bakımından kopyalamaları kolaylaştırır.

nimetön “adsız” (*nimi* “ad”, *-tön* “isimden isim yapma eki”)

raha-ton “parasız” (*raha* “para”, *-ton* “isimden isim yapma eki”)

myyjä “satıcı” (*myydä* “satmak”, *-jä* “fiilden isim yapma eki”)

saaja “alıcı” (*saada* “almak”, *-ja* “fiilden isim yapma eki”)

menin kotiin “eve gittim” (*mennä* “götmek”, *-i* “geçmiş zaman eki”, *-n* “teklik 1. kişi eki”, *koti* “ev”, *-in* yönelme (illative) hâli eki.”

tulimme kirjastosta “kütüphaneden geldik” (*tulla* “gelmek”, *-i* “geçmiş zaman eki”, *-mme* “Çokluk 2. kişi eki”, *kirja* “kitap”, *-sto* “isimden isim yapma eki”, *-sta* çıkma (elative) hâli eki.

Bilindiği gibi Türk dillerinde bazı ekler sıralamanın son unsuruna eklenerek tamlamanın bütününe kapsayabilir. Bunlar özellikle çokluk, hâl, iyelik ekleri, iyelik kökenli olmayan şahıs ekleri ve bildirme biçimleridir; *sağ ve soldakiler*, (*sağ ve sol*)-**da-ki-ler**, görmüş ve duymuşlardı, (görmüş ve duymuş)-**lar-dı** (Johanson 2007: 40).

Türkçedeki eklerinin bu esnekliği, Fince hâl eklerinde ve çokluk ekinde görülmez. Bir tamlama içinde bulunun bütün unsurlar aynı hâl eki ile çekime girer;

iso talo “büyük ev”; *iso-ssa talo-ssa* “büyük evde”

pieni kaupunki “küçük şehir”; *pien-en kaupunki-in* “küçük şehre”

tämä kirja “bu kitap”; *tämä-n kirja-n* “bu kitabın”

iso auto “büyük araba” *iso-t auto-t* “büyük arabalar”

1.5. Ad Tamlaması Fincede, İstanbul Üniversitesi, Ankara şehri, Türk dili gibi belirtisiz ad tamlamalarına karşılık gelen yapılarda birinci unsur üzerinde ilgi hâli eki vardır, ikinci unsur eksizdir.

Helsingi-n yliopisto “Helsinki Üniversitesi”

Englanni-n kieli “İngiliz dili”

Suome-n kansa “Fin milleti”

1.6. Temel Sayılardan Sonra Parça Hâli Fincede iki ve daha büyük sayılardan sonra gelen adlar parça (partitive) hâli ekini taşır. Parça hâli bugün Türk dillerinden sadece Dolganca ve Yakutçada ayrı bir kategori olarak bulunmaktadır. Fince ve Tatarcanın parça hâli bakımından uyumsuzluğu kopyalama sürecinde zorlayıcı bir etken gibi görülse de, aşağıda verilecek bir örnekte Fince parça hâli ekinin işlevinin Tatarca çıkma hâli eki üzerine kopyalandığı görülür.

nelja maa-ta “Dört ülke”

kaksi mies-tü “İki adam”

kolme kilo-a peruna-a “Üç kilo patates”

1.7. Sağa Dallanan Cümle Yapısı Fincenin bugün için baskın olan söz dizimi yapısında yardımcı cümleler sağa doğru dallanmaktadır. “Altay dilleri” tipolojisinin birçok özelliğini gösteren Fincenin, İsveççe ile olan yoğun ve uzun süreli teması sonucunda söz dizimi sırası değişmiştir. Fincenin bu “temel cümle+yan cümle” sırası Finceden Tatarcaya kopyalanan özelliklerinin başında gelmektedir.

Luulin, että tulit autollasi “Düşündüm ki geldin arabanla”

Kuulimme, että hân on sairas “Duyduk ki o hasta”

Fincede bugün temel cümle ve yan cümleler daha çok, Farsçadan Türkçeye kopyalan *ki*’ye oldukça benzer işlevleri olan *että, kun, joka, mikä* gibi bağlaçlarla bağlanmaktadır.

Bununla birlikte tamlama içinde bağlaçlı yapıların yanında sıfat fiilli biçimler de kullanılabilir.

Kirja, jonka minä annoin, on ihanaa “Kitap ki ben verdim harika”

Antamani kirja on ihanaa “Verdiğim kitap harika”

Poika, joka laulaa, on komea “Delikanlı ki şarkı söylüyor yakışıklı”

Laulava poika on komea “Şarkı söyleyen delikanlı yakışıklı”

Tiedän, että olin sairas “Biliyorum ki hastaydım”

Tiedän olleeni sairas “Biliyorum hasta olduğumu”

1.8. Sontakılar İsveççeyle temasa bağlı olarak sağa dallanan cümle yapısı hâkim olsa da, Fincede sondan eklemeli yapıya koşut olarak daha çok sontakılar kullanılmaktadır. Fince ve Tatarca arasındaki bu benzerlik de kopyalamalar için çekici bir nitelik olarak değerlendirilebilir.

1.9. Sınırlı Anafor Kullanımı Fince fiil çekiminde kişi eki olması bakımından kısmen kişi zamirlerini düşürebilen (pro-drop) bir dildir. 1. ve 2. kişilerde Fincede kişi zamiri olan özne söz içinde kullanılmayabilir.

(Minä) sano-n “(Ben) söylerim” *(Me) sano-mme* “(Biz) söyleriz”

(Sinä) tule-t “(Sen) gelirsin” *(Te) tule-tte* “(Siz) gelirsiniz”

Ancak üçüncü kişi zamirleri düşmez.

Hän osta-a “O satın alır”

He osta-vat “Onlar satın alır”

1.10. Cinsiyet Kategorisinin Olmaması Fincede, “Altay dilleri” tipolojisine giren diğer dillerde olduğu gibi morfolojik olarak cinsiyet kategorisi yoktur.

1.11. Belirli Tanımlığın Yokluğu Fincede Türk dillerinde olduğu gibi belirli tanımlık yoktur.

1.12. Kelime Başında Ünsüz çifti olmaması Fincede kelime başında ünsüz çifti aslı olarak bulunmaz, sadece son dönem *traktori* gibi alıntılarda görülür. Bu bakımdan İsveççe *skola* “okul” kelimesi Fincede kelime başı ünsüzünü yitirerek *koulu* biçimini almıştır.

1.11. Artlık-Önlük Uyumu Fincede ünlüler art (a,u,o), ön (ä, y⁹, ö) ve yansız (e, i) olmak üzere üç kategoriye ayrılır. Bu yüzden bazı eklerin ünlü uyumuna göre belirlenen alt şekilleri vardır.

talo-ssa “evde” **kylä-ssä** “köyde”

⁹ Fin alfabesinde y harfi /ü/ sesini karşılar.

tuo-ko “Şu mu?” tümâ-kö “Bu mu?”

He sano-vat “Onlar söyler” He mene-vät “Onlar gider”

1.12. Vurgunun İlk Hecede Olması Fincede kelime vurgusu aslı olarak ilk hece üstündedir. Alıntı kelimelerde de, alıntılanan dildeki vurgu yapısına bakılmaksızın, kelime vurgusu ilk hecede olur.

2. FİNCE DEN TATARCA YA KOPYALAR

Johanson geliştirdiği *kod kopyalana modelinde* bir dilden diğer dile yapılan kopyaları tür bakımından *genel*, *seçilmiş* ve *karışık* olmak üzere üçe ayırır. Genel kopyalarda, B dilinden bir örnek bütün yapı özellikleri ile (ses, bitişme, anlam, sıklık) A diline kopyalanır. *gidişât* kelimesinde -ât eki Arapçadan yapılmış genel bir kopya örneğidir (2007: 31). Seçilmiş kopyalarda ise B diline ait bir örnek bütün yapı özellikleri ile değil ses, bitişme, anlam ve sıklık gibi yapı özelliklerinden sadece biri veya birkaçıyla kopyalanır. Türkçe *yıldız* kelimesinin “eğlence dünyası yıldızı” anlamında da kullanılması İngilizceden yapılan seçilmiş bir kopya örneğidir. Çünkü bu durumda, İngilizcedeki *star* kelimesinin sadece anlamı kopyalanmıştır (2007: 33-34). *Karışık kopyalar* içlerinde genel kopyalar bulduran seçilmiş kopyalardır. Özbekçe *yarimovtomat* < Rusça *poluavtomat* sözlüksel bir karışık kopya örneğidir. Karışık kopyalar söz dizimi bağlamında da olabilir. Türkçe “*anladım ki gelmez*” örneğinde söz dizimi açısından seçilmiş olarak kopyalanmış cümle içinde genel bir kopya olan *ki* bağlacının kullanılmış olması bu cümleyi karışık kopya yapar (2007: 37). Finceden Tatarcaya yapılan kopyaların her üç türde de olduğunu gösteren örnekler aşağıda verilmiştir. Karışık kopyalar sadece söz dizimi alanında görülmüştür.

2.1. Fonolojik Kopyalar

2.1.1. Vurgunun ilk heceye kayması

Türk dil ilişkileri yoğun ve sürekli temas durumlarında tipolojik benzerliğin tamamen dışında kalan yapısal özelliklerin de bir dilden diğer dile kopyalanabileceğini gösteren birçok örnek sunar. Bunun örneklerini ses bilgisi alanında da görmek mümkündür. Johanson (1993: 212) göçmen Türklerin dillerinde bazı seslerin boğumlanma özelliğinin, daha çok ilk kuşaktan sonra, baskın dilden kopyalama yoluyla değişebildiğini, ayrıca sosyal açıdan baskın dilin vurgu yapısının da göçmen Türklerin dillerine kopyalanabildiğini belirtir. Fince ve Tatarca ses uyumları, kelime başında ünsüz çiftlerinin aslı olarak bulunmaması gibi fonolojik bakımdan gösterdikleri birtakım koşutlukların yanında, önemli bazı farklara da sahiptir. Bu farklardan biri de kelime vurgusudur. Fincede kelime vurgusu aslı olarak ilk hece üzerindedir, kelimenin eklerle genişlemesi durumunda da vurgu ilk hece üzerinde kalır;

ta'lo “ev”, *ta'lo-ssa* “evde” *ta'lo-ssa-an* “evinde” (Karlsson 2018: 24)

Finlandiya’da yaşayan özellikle son kuşaklara mensup Tatarların ağızlarında kelime vurgusunun ilk hecede olduğu bariz bir şekilde duyulmaktadır. Tatar topluluğunun genç bireylerinin sosyal hayatlarında daha çok Fince konuşması, birçok bireyin sadece topluluk üyeleriyle bir araya geldiklerinde Tatarca’yı kullanması, baskın dil olan Fincenin vurgu özelliklerinin Tatarcaya kopyalanmasına sebep olmuştur.

kil'dëm “geldim”, ös'täl “masa”, kir'yasto “kütüphane”, Kad'riye “Kadriye”, ö'yëbëz “evimiz”, kön'när “günler”, ä'fändë “efendi”, mon'da “burada”

2.1.2. Soluksuz /k/, /p/ ve /t/ sesleri

/k/, /p/ ve /t/ sesleri Fincede soluksuz (*unaspirated*) olarak boğumlanır (Karlson 2018: 13). Dolayısıyla bu sesler Fince ve Tatarcada farklı boğumlanma özelliklerine

sahiptir. Finceden Tatarcaya genel olarak kopyalanan *että* ve *kun* bağlaçları, yapılarında bulunan /k/ ve /t/ seslerinin soluksuz boğumlanma özellikleriyle de Tatarcaya alınmıştır. Ancak, bu ötümsüz, süreksiz sesler sadece Finceden kopyalanan unsurlarla sınırlı kalmamış, günümüzde Tatarca kelimeleri de kapsayacak bir biçimde gelişmiştir. *Model kod*larında yüksek yetkinlik gösteren konuşurların buna ait ses özelliklerini *Ana kod*larına da yansıtılabildiklerini gösteren örnekler vardır. Bu bakımdan, Batı Rumeli ağızlarında veya Doğu Karadeniz ağızlarında *Ana koda* tamamen yabancı unsurların temas dillerinden kopyalandığı bilinmektedir (Johanson 2006: 13). Bir koddan diğer bir koda yapılan kopyalamalarda kolaylık çekici bir nitelik olarak görülür. Dil ilişkilerinde, söz konusu kopyalama süreçlerinde, daha çekici, daha az karmaşık olan yapı özellikleri belirleyici bir rol oynar. Bu bakımdan Farsça, Arapça, Rusça, Çince gibi dillerden Türkçeye alınan kelimelerde çekici olmayan ses birimlerin değiştirildiği, *basitleştirildiği* veya *düşürüldüğü* bilinir (Johanson 2007: 75-76). Fincedeki /k/, /p/ ve /t/ sesleri, Tatarcadaki koşullarıyla kıyaslandığında, soluksuz olmaları bakımından bir nitelikleri eksiktir ve dolayısıyla daha az katmanlı ve basit boğumlanma özelliğine sahiptir. Bu basitleştirme sebebiyle Finlandiya Tatar ağızlarında /k/, /p/ ve /t/ sesleri günümüzde soluksuz olarak boğumlanma eğilimindedir. Ancak bu sürecin Finlandiya Tatar ağızlarında yeni fonemler oluşturmadığını, sadece var olan fonemlerin boğumlanma biçiminin değiştirilmesi suretiyle basitleştirildiğini vurgulamak gerekir.

2.2. Birleşim Kopyaları

Birleşim kopyaları, dil birimlerinin söz içindeki dağılımlarını, karmaşık yapıların bir araya gelme düzenini etkiler. Ayrıca, yan cümle ve temel cümlelerin bağlanma biçimleri, anlam unsuru olan morfeplerle bağımlı veya bağımsız görev unsurlarının arasındaki sıralama ilişkilerini düzenler. Dil ilişkilerinde genel ve seçilmiş kopyalar yoluyla diller arasındaki benzeşmenin en sık görüldüğü alanının söz dizimi olduğu söylenebilir. Fince-Tatarca dil ilişkileri bağlamında da Tatarca Finceden bazı birleşim özelliklerini genel, seçilmiş veya karışık olarak kopyalamıştır.

2.2.1. Özne-Yüklem-Nesne sıralaması

Türk dillerinde cümledeki unsurların pragmatik bazı nedenlerde esnek bir şekilde sıralama olanağı olsa da, ana şema “Altay dilleri” tipolojisindeki olduğu gibi Özne-Nesne-Yüklem sırasıdır. Ancak Türk dillerinde bu söz dizimi yapısının başka dillerle temasa bağlı olarak, herhangi bir pragmatik neden olmaksızın, değiştiğini gösteren birçok durum vardır. Bunun en iyi bilinen örneği Gagavuzca cümle sentaksının temas ilişkileri sonucunda Slav dilleri özelliklerine göre Özne-Yüklem-Nesne olarak yeniden biçimlenmesidir (Johanson 2006: 17). Karayca da buna benzer şekilde, temasa bağlı olarak yüklem sırasının Slav dilleri modeline göre yeniden biçimlenmesi bakımından ileri örneklerin görüldüğü başka bir Türk dilidir (Johanson 2007: 104).

Finlandiya Tatar ağızlarında Fince söz dizimi yapısının kopyalanması sonucunda Özne-Nesne-Yüklem sırasının, pragmatik gerekçeler olmadan, sıklıkla dışına çıktığı, yüklem tamlayıcılarından önce kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ancak burada şu noktayı hatırlatmakta yarar vardır; Fincede bugün cümle sentaksı Özne-Yüklem-Nesne olsa da Proto-Fincede bu sıra Özne-Nesne-Yüklem şeklindeydi (Thomason 2016:206). Fincede, İsveççe ile temasa bağlı olarak söz dizimi sırası değişmiştir. Finlandiya Tatar ağızlarında da yüklem sıklıkla tamlayıcılardan önce gelmesi Finceden kopyalamayla ortaya çıkan bir birleşim özelliğidir.

Min kürmädēm anı ütkän coma vakıtında “Ben görmedim onu geçen Cuma vaktinde”

Aldım bu pullanı kioskidän “Aldım bu çöreği büfeden”

Kildē monda ratika bēlän “Geldi buraya tramvayla”

Finçä dārēslärē başlayaçak bu atnada “Fince dersleri başlayacak bu hafta”

2.2.2. Hâl eklerinin kopyalanması

Fince Türk dillerindekine benzer bir hâl sistemine sahiptir. Analitik yapıların kopyalama sürecinde bitişken yapılardan daha çekici olmasına rağmen, Fince ve Tatarca arasındaki tipolojik bu benzerlik, Fince hâl eklerinin Tatarcaya kopyalanmasına uygun bir zemin oluşturmuştur. Sosyal açıdan zayıf olan dil (A) ile baskın olan dil (B) bitişken-morfolojik bir kategoriye sahipse, yani birleşme örnekleri B’deki birleşme örnekleriyle örtüşüyorsa, bağımlı B unsurlarının kopyalanması daha kolay olur (Johanson 2007: 80). Bu bağlamda Finlandiya Tatar ağızlarında bazı fiillerin, Fince model alınarak, istem (valence) değiştirdiği tespit edilmiştir.

Fincede *kittää* “teşekkür etmek” fiili ve bunun isim hâli olan *kiitos* birimleri cümle içinde bağlı oldukları isme *-sta/-stä* çıkma hâli (elative) eki ile bağlanır. Bu yapı Finlandiya Tatar ağızlarına kopyalanmıştır.

tiz cavaptan rahmät. (Fin. *Kiitos nopea-sta vastaukse-sta*) “Hızlı cevap için teşekkürler”)

Fincede “söylemek, bahsetmek” anlamındaki *kertoa* fiiline cümledeki tamlayıcılar *-sta/-stä* çıkma hâli (elative) eki ile bağlanır. Bu birleşim özelliği de Tatarcaya kopyalanmıştır.

Sülädēm siña bu kitap-tan bügēn. (Fin. *Kerroin sinulle tä-stü kirja-sta*) “Söyledim sana bu kitabı bugün”

rakastaa “sevmek, hoşlanmak” fiilinin tamlayıcısı Fincede parça (partitive) hâli ekini alır. Evenkiceyle dil ilişkileri neticesinde bu hâl kategorisinin kopyalandığı Yakutça ve Dolganca hariç tutulursa, Türk dillerinde parça hâli bir kategori olarak yoktur. Ancak çıkma hâli, *pastadan yedim* örneğinde olduğu gibi, bir bütünün parçasını işaret etme işlevini karşılayabilir. Finlandiya Tatar ağızlarında Fin. *rakastaa* fiiline denk gelen *söy-* fiili ile tamlayıcısı arasındaki ilişki, Finceden kopyalama sonucunda, çıkma hâli ekiyle sağlanabilmektedir¹⁰.

Min sin-dän söyäm. (Fin. *Minä rakastan sinu-a*) “Ben seni seviyorum”

Fince *ottaa kuva* “fotoğraf çekmek” yapısının kelime kelime karşılığı aslında “resim/fotoğraf almaktır” ve tamlayıcılarına *-sta/-stä* çıkma hâli (elative) ekiyle bağlanır. Finlandiya Tatar ağızlarına “räsēm al-” olarak kopyalanan bu unsurun tamlayıcısına çıkma hâli eki ile bağlanabileceğini gösteren örnek kullanımlar vardır.

Artist-tän räsēm al (Fin. *Ota kuva taiteilija-sta*) “Sanatçının fotoğrafını çek”

2.2.3. Sağa dallanan cümle yapısı

Aslı unsurun sonda bulunduğu Türkçe cümle yapısında, yardımcı cümleler temel cümleden önce gelir. Ancak bazı Türk dillerinde, temas edilen dillerden yapılan cümle birleşme kopyaları ile ana cümlenin temel cümleden önce geldiği, diğer bir ifadeyle

¹⁰ Tatarcada görülen bu yapının, *-sta* çıkma hâli ekiyle tamlayıcılarına bağlanan Fince *pitää* “hoşlanmak” fiilinden kopyalandığı düşünülebilir. Ancak, Tatarca *söy-* fiilinin Fincedeki anlamı *rakastaa* fiili ile örtüşmektedir.

sağa dallanan yapılarının hâkim olduğu bilinmektedir. Bu birleşme özellikleri genellikle Hint-Avrupa tipi yan cümle yapısını taklit etme eğiliminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Johanson 2007: 107). Bu doğrultuda Hint-Avrupa dilleriyle temas eden Türk dillerine bu dillerden, Farsça *ki* gibi bağlaçlar genel veya seçilmiş olarak kopyalanmış ve bunlar verimli bir şekilde kullanılmıştır. Bu birleşme özelliklerinin üzerlerine kopyalandığı Türkçe unsurlar soru zamirleri olmuştur (Johanson 2007: 118). Türk dillerinin sola dallanan, fiilimsi şekillerine dayanan birleşimsel yapısının, Hint-Avrupa tipi temel cümle-yan cümle yapısına kıyasla, daha zorlayıcı zihinsel süreçler gerektirdiği, bu bakımdan temas ilişkileri sonucunda sıklıkla değiştirildiği ifade edilmektedir (Johanson 2006: 20). Finlandiya Tatar ağızlarında da temel ve yan cümleleri bağlama işlevi üstlenen *että* ve *kun* bağlaçları Finceden yapılan genel kopyalar olarak kullanılmaktadır. Sonuç olarak Finlandiya Tatar ağızlarında temel cümle+yan birleşimlerinde bu unsurların kullanılması karışık kopyaları ortaya çıkarmıştır.

İşittëm että Törkiyägä baraçaksın (Fin. *Kuulin, että menet Turkkın*) “İşittim ki Türkiye’ye gideceksin”

Şad buldım kun sin monda kıldën (Fin. *Tulin onnelliseksi, kun tulit tänne*) “Mutlu oldum ne zaman sen geldin ~ Sen gelince mutlu oldum”

Buna ek olarak, temel cümle ve yan cümle arasındaki Fince birleşme özelliklerinin *närsä, këm, kaysı* gibi Tatarca unsurlar üzerine kopyalandığı da görülür.

Min akladım närsä sin süledij (Fin. *Minä ymmärsin, mitä sinä kerroit*) “Ben anladım ne sen söyledin~Söylediğini anladım”

Ul şulay keşë këm här närsänë bilä tietokone këbëk (Fin. *Hän on sellainen mies, kuka¹¹ tietää kaiken kuin tietokone*) “O öyle bir kişi ki her şeyi bilir bilgisayar gibi”

Ul kitap kaysı sin miña birdëj bik matur (Fin. *Kirja jonka annoit minulle, on ihanaa*) “O kitap ki sen bana verdin çok güzel~Bana verdiğin kitap çok güzel”

2.2.4. Nitelik bildirmek için bar/yuk kullanılması

Fincede *olla* “olmak” fiili hem varlığı-yokluğu hem de niteliği belirtme işlevine sahiptir;

Hänellä on tytär “Onun bir kızı var”

Minulla ei ole autoa “Benim arabam yok”

Tämä on sanakirja “Bu bir sözlük(tür)”

Hän ei ole ahkera opiskelija “O çalışkan bir öğrenci değil(dır)”

Fince niteliğin ve varlık-yokluğun benzer biçimlerde ifade edilmesi Tatarcaı etkilemiş, Fince *olla* fiilinin bu iki kavramı da ifade edebilmesi özelliği Tatar ağızlarında *bar-yuk* unsurları üzerine kopyalanmıştır. Sonuç olarak Finlandiya Tatar ağızlarında *bar-yuk* varlık-yokluk bildirme işlevinin yanında nitelik bildirme işlevini kazanmıştır.

Ul bar matur keşë (Fin. *Hän on hyvä ihminen*) “O iyi bir kişi(dır)”

Min yuk ukuçi (Fin. *Minä en ole opiskelija*) “Ben öğrenci değilim”

¹¹ Standart Fincede bu konumda *joka* bağlacı kullanılır. Konuşma dilinde ise *kuka* “kim” bağlacı da kullanılabilir. Finlandiya Tatar ağızlarında *këm* unsurunun kullanılması bunun *kuka*’dan kopyalandığını gösterir.

2.2.5. Çokluk kopyaları

Fincede bazı kelimelerin yapısında bulunan çokluk ekinin Finlandiya Tatar ağızlarına kopyalandığı görülür. Bu bakımdan, aslı olarak teklik biçiminde olan bu kelimeler, Tatar ağızlarında, Finceden kopyalama yoluyla sıklıkla sadece çokluk ekli şekilleriyle kullanılırlar.

küzlëklür (Fin. *silmälasit*) “gözlük”

kayçılar (Fin. *sakset*) “makas”

iştannar (Fin. *housut*) “pantolon”

2.2.6. Birleşik Fiil Kopyaları

Fincedeki birtakım isim+fiil kuruluşundaki yapılar Tatar ağızlarında seçilmiş kopya olarak bulunur. Bunun sonucunda Finlandiya Tatar ağızlarında, başka bir Tatarca varyantı konusuru için tamamen anlaşılmaz bazı isim+fiil birleşikleri ortaya çıkmıştır.

yabık tot- “yakalamak” (Fin. *ottaa kiini* “yakalamak”; *ottaa* “almak”, *kiinni* “kapalı”)

süz tot- “konuşma yapmak” (Fin. *pitää puhe* “konuşma yapmak”; *pitää* “tutmak”, *puhe* “konuşma”)

tatil tot- “tatil yapmak” (Fin. *pitää loma* “tatil yapmak”; *pitää* “tutmak”, *loma* “tatil”)

sakal yörët- “sakal tıraşı olmak” (Fin. *ajaa parta* “sakal tıraşı olmak”; *ajaa* “sürmek, yürütmek”, *parta* “sakal”)

östenä kuy- “elektronik eşyaları çalıştırmak” (Fin. *laittaa päälle* “çalıştırmak, başlatmak”; *laittaa* “koymak”, *pää* “baş, üst”, *-lle* “yöneltme (allative) hâli eki”)

räsëm al- “fotoğraf çekmek” (Fin. *ottaa kuva* “fotoğraf çekmek”; *ottaa* “almak”, *kuva* “resim”)

2.3. Biçimbirim Kopyaları

Günümüzde Finlandiya Tatar ağızlarında Finceden genel ya da seçilmiş olarak kopyalanan anlamlı veya işlevli biçimbirimler vardır. Anlam unsuru olan biçimbirimlerin selamlama sözleri, sosyal hayatla, eğitimle ya da teknolojiyle ilgili kelimeler olduğu görülmektedir. Son kuşaklara mensup bireyler, gündelik hayatlarında daha çok Fince kullanmalarına bağlı olarak, Fince bağımsız anlamlı biçimbirim kopyalarını sıkça kullanmaktadır. Bu kopyaların bazıları, kelimelerin Tatarcasını bilmemekten ya da hatırlayamamaktan kaynaklanan anlık kopyalardır. Ancak bu kategoriye giren kopyaların önemli bir bölümünün artık Tatar ağızlarında yerleşik hâle gelmiş genel kopyalar olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar daha çok genel olarak kopyalanan birimler olmakla birlikte, bazı unsurlar literatürde “ödünç çeviri” olarak verilen seçilmiş kopyalardır. Fincedeki bazı birleşik adlar bu yolla Tatar ağızlarına kopyalanmıştır. Aslında söz konusu birleşik ad kopyaları “birleşim kopyaları” başlığında da verilebilir. Fakat bu çalışmada söz konusu yapıların aynı zamanda leksik birimler olduğu göz önünde bulundurulmuş ve “biçimbirim kopyaları” başlığı altında değerlendirilmiştir.

Finlandiya Tatar ağızlarına Finceden kopyalanan anlamlı bağımsız biçimbirimler şunlardır;

kioski (Fin. *kioski*) “büfe”

tietokone (Fin. *tietokone*) “bilgisayar”

kännükkä (Fin. *kännykkä*) “cep telefonu”

üliopisto (Fin. *yliopisto*) “üniversite”

ammattikoulu (Fin. *ammattikoulu*) “meslek okulu”

kirjasto (Fin. *kirjasto*) “kütüphane”

hissi (Fin. *hissi*) “asansör”

ratikka (Fin. *ratikka*) “tramvay”

parturi (Fin. *parturi*) “berber”

yääkiekko (Fin. *jääkiekko*) “buz hokeyi”

kengät (Fin. *kengät*) “ayakkabı”

pulla (Fin. *pulla*) “çörek”

moi/ moi moi (Fin. *moi*) “merhaba, görüşürüz”

moikka (Fin. *moikka*) “merhaba, görüşürüz”

hey/ hey hey (Fin. *hei*) “merhaba, görüşürüz”

Bunlardan başka seçilmiş kopya olan cümle sentaksında, Fince *että* ve *kun* bağlaçları genel kopya olarak bulunmaktadır;

İşettä *että* Törkiyägä baraçaksın (Fin. *Kuulin, että menet Turkkın*) “İşittim ki Türkiye’ye gideceksin”

Şad buldım kun sin monda kildën (Fin. *Tulin onnelliseksi, kun tulit tänne*) “Mutlu oldum ne zaman sen geldin ~ Sen gelince mutlu oldum”

Genel kopya olan bu unsurlardan başka, Finlandiya Tatar ağızlarında seçilmiş olarak kopyalanan anlamlı bağımsız biçimbirimler vardır. Bu unsurlar daha çok Fincede birleşik ad yapısındadır.

aksugan “sarımsak” (Fin. *volkosipuli; valko* “ak”+*sipuli* “soğan”)

Fince *volkosipuli* “sarımsak” kelimesi de aslında İsveççeden Finceye seçilmiş olarak kopyalanan bir unsurdur; İsveççe *vitlök* (*vit* “ak”+ *lök* “soğan”) Finceye *volkosipuli* biçiminde “ödünç çeviri” olarak alınmış buradan da Tatar ağızlarına *aksugan* biçimde seçilmiş olarak kopyalanmıştır.

yözüv iştan “mayo” (Fin. *uimahousut; uida* “yüzmek”, *-ma* “filimsi eki”, *housut* “pantolon”)

mayipi-ipimay “sandviç” (Fin. *voileipä; voi* “tereyağı”+ *leipä* “ekmek”)

şamayak “şamdan” (Fin. *kynttilänjalka; kynttilä* “mum”, *-n* “ilgi hâli eki”, *jalka* “ayak”)

3. SOSYAL ETKENLER

Bilindiği gibi bir dilden başka bir dile kopyalama sürecinde yapısal etkenler kadar sosyal etkenler de önem taşımaktadır. Etkileşim dillerinin tipolojik olarak benzer özelliklere sahip olması kopyalama bakımından *çekici* olmakla birlikte bu çekiciliğin derecesini sosyal etkenler belirler. Bu bakımdan sosyal ilişkilerin temasa bağlı dil değişmelerinde destekleyici bir rolü vardır (Johanson 2007: 24). “Dil unsurlarının kopya edilmesinin arkasında politik ve ekonomik taleplere uyum, hayranlık duyulan grupların dil kullanmadaki tavırlarının taklidi yoluyla prestij kazanma isteği gibi şuurlu veya şuarsuz motifler yatmaktadır” (Johanson 2007: 26). Ayrıca, kapsamlı yapı kopyalarının uzun süreli ve nitelikli iki dilliliği de gerektirdiği bilinmektedir. Bu bağlamda, Finlandiya Tatar topluluğunun üyelerinin tamamı nitelikli bir düzeyde aktif olarak Finceyi kullanmaktadırlar. Özellikle genç bireylerin sosyal hayata daha aktif bir şekilde karışması, eğitimlerini Fin okullarında sürdürmesi, topluluk dışı evliliklerin

yaygınlaşmasıyla evlerde Tatarcanın kullanımının düşmesi gibi sosyal etkenler de Tatarca-Fince dil ilişkileri üzerinde belirleyici olmuştur.

Görüşme yaptığımız bireylerden bazılarında çocuklarına neden Tatarca öğretmediklerini sorduğumuzda Tatarca öğrenmenin çocukların iyi bir eğitim almasına ya da iş bulmasına yardımcı olmayacağını, bunun yerine Fince, İsveççe veya İngilizce öğrenmelerinin daha yararlı olacağını belirtmişlerdir. Finlandiya Tatar topluluğunun önceki kuşaklarının anadillerine karşı gösterdiği duyarlılığın son dönemlerde ciddi bir biçimde azaldığı görülmektedir¹². Bu bağlamda, Finlandiya Tatar ağızlarında Fince etkileri yoğunluklu olarak 50 yaş altındaki bireylerde gözlenmektedir. Özellikle daha genç bireylerde söz dizimi ve bazı fonolojik etkiler daha yoğun olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, yaşlı bireyler de Tatarca konuşurken Finceden kelime kopyalayabilmektedir. Bu kopyalar anlık veya yerleşik hâle gelmiş kopyalar olabilir. Kuşaklar arasındaki konuşma yeterliliği farkını 1987’de yaptığı çalışmada ele alan Niklander, o dönemde 18-30 yaş arasındaki bireylerin Tatarca konuşma yeterliliğinin 30-60 yaş arasındaki bireylere göre daha iyi bir durumda olduğunu tespit etmiştir (Niklander 1987: 97). Birkaç yıl önce konuyla ilgili yapılan başka bir araştırmada ise 18-30 yaş arasındaki bireylerin Tatarca konuşma becerisinin 30-60 yaş arasındaki bireylere göre büyük oranda azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Kiss 2018). Bizim çalışmamızda tespit ettiğimiz Fince kopyaların önemli bir bölümü de 50 yaş altı bireylerin konuşmalarına aittir.

Bununla birlikte, Finlandiya’da Tatarca’yı yaşatmak için önemli bazı adımlar da atılmaktadır. Her şeyden önce Helsinki şehir merkezinde bulunan topluluk binasında Tatar çocukları için Tatarca kursları devam etmektedir. Ancak bu kurslara katılımın oldukça düşük olduğunu söylemek gerekir. Ayrıca, bazı projelerle de Tatarcanın Finlandiya’daki varlığı sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu projelerden biri Finlandiya Tatar topluluğu ile birlikte Bokpil Yayınevi tarafından yürütülmektedir. Proje kapsamında genç bireyler için basit düzeyde metinler Finlandiya İsveççesinden Tatarcaya aktarılmaktadır. Kitaplar iklim değişikliği, hava kirliliği, çevre gibi güncel konular hakkındadır. Ortaya çıkarılan bu basit düzeydeki metinlerle Finlandiya Tatar topluluğunun çocuklarının okuma becerilerinin geliştirilmesi ve dillerinin korunması amaçlanmaktadır¹³.

Sonuç

19. yüzyılın sonlarında itibaren Finlandiya’ya ticaret amacıyla gelmeye başlayan Tatarlar, daha sonra bu ülkeye yerleşmiştir. Bugün altıncı kuşak Tatarlar Finlandiya’da yaşamaya devam etmektedir. Bu süreçte Fin toplumuyla temasın sonucunda, Tatarların kültürlerinin diğer alanlarında olduğu gibi, dillerinde de önemli bazı değişiklikler olmuştur. Özellikle dördüncü kuşağa kadar Fincenin etkisinden nispeten iyi bir şekilde korunan Tatarca, daha sonra Finceden yoğun bir şekilde etkilenmeye başlamış ve bu dilden yapılan kopyaların sıklığı artmıştır. İlk olarak sadece anlamlı bağımsız biçimbirim düzeyinde olan kopyalar daha sonra söz dizimi, fonoloji ve morfoloji alanlarında da görülmeye başlanmıştır. Fincenin vurgu sistemi ve Fincedeki bazı

¹² Önceki kuşaklarda Tatar anne-babaların çocuklarının anadillerini korumak farklı yöntemler kullanıldığı aktarılmaktadır. Mesela, konuşmasında Fince kelimeler kullanan çocukların harçlıklarının bir kısmını geri vermesi gibi uygulamalarla çocuklarının dillerini Fince karşısında korumaya çalışmışlardır (Belyaev 2009: 244).

¹³ Bu proje kapsamında yayımlanan altı kitaba <https://villa.bokpil.eu/tt/> bağlantısı üzerinden erişilebilir.

seslerin boğumlanma biçimleri Tatarcaya aktarılmıştır. Genel olarak kopyalanan birçok anlamlı bağımsız biçimbirimim yanında, iki bağımsız görevli biçimbirimim (*että, kun*) Finceden Tatarcaya kopyalandığı tespit edilmiştir. Genel kopyalanan bağımlı bir biçimbirimim görülmemiştir. Fincedeki birtakım birleşik kelimelerin ise seçilmiş kopya olarak Finlandiya Tatar ağızlarında kullanıldığı belirlenmiştir. Yine, bazı fiiller ve tamlayıcıları arasındaki hâl ekleri ile Fincedeki bazı deyimleşmiş ifadeler Tatarcaya seçilmiş olarak kopyalanmıştır. Fince ve Tatarcanın tipolojik olarak benzer birçok özellik göstermesi bu kopyalama sürecinde yapısal bakımdan *çekici* bir nitelik olarak karşımıza çıkar. Ulaşılan sonuçlar yapısal olarak benzer diller arasında kısa süreli temaslarda bile etkinin hangi derecelere varacağını göstermesi bakımından da önemlidir. Bununla birlikte ekonomi, eğitim vs. ile ilgili beklentilerin şekillendirdiği sosyal etkenler de Finlandiya Tatar ağızlarında Fince kopyaların gelişmesini destekleyen bir durum olarak görülmektedir.

Kaynakça

- Aхметова, Я. М. (2009). *Сравнительно-историческое исследование языка татар Финляндии*. Казань: Казанский Государственный Энергетический Университет.
- Belyaev, R. (2019). *Татары Финляндии: история, интеграция, сохранение идентичности*. Казань: Татар. дет. изд-во.
- Durmuş, O. (2012). Çuvaş Mari Dil İlişkilerine Genel Bir Bakış I: (Çuvaşçanın Mariceye Etkisi). B. Gül (Ed.), *Türk Moğol Araştırmaları Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı* içinde (1-15. ss.). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Elmgren, A. (2020). Visual Stereotypes of Tatars in the Finnish Press from the 1880s to the 1910s. *Studio Orientalia Electronica*, 8(2), 25-39.
- Halén, H. (1980). A bibliographical survey of the publishing activities of the Turkic minority in Finland. *Studia Orientalia*, 51(11), 1-26.
- Halén, H. ve Martikainen, T. (2015). Finland. I. Svanberg ve D. Westerlund (Ed.), *Muslim Tatar minorities in the Baltic Sea Region* içinde (86-104. ss.). Leiden: Brill.
- Hesselbäck, A. (2005). *Tatar and Chuvash code-copies in Mari*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Johanson, L. (1993). Code-copying in Immigrant Turkish. G. Extra ve L. Verhoeven (Ed.), *Immigrant Languages in Europe* içinde (197-223. ss.). Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters Ltd.
- Johanson, L. (2006). Turkic Language Contacts in a Typology of Code Interaction. H. Boeschoten ve L. Johanson (Ed.), *Turkic Language Contacts. Turcologica 61* içinde (4-26. ss.). Weisbaden: Harrassowitz Verlag.
- Johanson, L. (2007). *Türk Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (Çev. Nurettin Demir). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karlsson, F. (2018). *Finnish: A Comprehensive Grammar*. Milton: Routledge.
- Kiss, O. (2018). Language as a fundamental component of identity within the Tatar community in Finland. *The seminar of Tatars in Finland in the Transnational Context of the Baltic Sea Region*. 17 Ekim 2018. Aleksanteri Institute, University of Helsinki.
- Küçük, E. (2012). Finlandiya'da Türk-Tatar Toplumunu. *Uluslararası Türk ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8, 114-140.
- Leitzinger, A. (2006). *Suomen Tataarit. Vuosina 1868-1944 Muodostuneen Musloimiyhteisön Menestystarina*. Helsinki.
- Niklander, S. (1987). *Omakielisen kulttuurin merkitys etnisille vähemmistöille, erityisesti suomen tataareille*. Tampere: Tampereen yliopisto. Pro-gradu tutkielma 97.
- Nizametdin, F. (1974). Havaintoja Suomen Tataarien Kielestä. *Altailaisen Kielen-Tutkimuksen Proseminaari*. Helsingin Yliopisto.
- Öner, M. (2011). Fincedeki Türkçe Alıntılar. *Türkçe Yazıları* içinde (415-425. ss.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Räsänen, M. (1920). *Die Tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen*. Helsinki.

- Räsänen, M. (1923). *Die Tatarischen Lehnwörter im Tscheremissischen*. Helsinki.
- Róna-Tas, A. (1988). Turkic Influence on the Uralic Languages. D. Sinor (Ed.), *The Uralic Languages: Description, History, and Foreign Influences* içinde (742-780. ss.). Leiden, New York: Brill.
- Thomason, S. G. (2014). Contact induced language change and typological congruence. J. Besters-Dilger, C. Dermarkar, S. Pfänder ve A. Rabus (Ed.), *Congruence in Contact-Induced Language Change: Language Families, Typological Resemblance, and Perceived Similarity*, Vol. 27 içinde (201-218. ss.). Berlin, Boston: De Gruyter.
- Yusupova, A. (2018). Göçmen Tatarların Dili (Finlandiya’da Yaşayan Tatarların Dili Örneğinde). A. Doğan, R. Özyürek, A. Celepoğlu, Y. Dinç Kurt ve K. Üstün (Ed.), *XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 25-28 Eylül 2018 Varşova* içinde (490-494. ss.). Ankara: Meteksan Matbaacılık.
- Wertheim, S. (2003). *Linguistic Purism, Language Shift, and Contact-induced Change in Tatar*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of California, Berkeley.
- Wiedemann, F. J. (1838). *Ueber die früheren Sitze der tschudischen Völker und ihre Sprachverwandschaft mit den Völkern Mittelhochasiens: Einladung zur öffentlichen Prüfung im hiesigen Gymnasium am 27sten und 28sten Juni 1838*. Reval: N.p.